

TARTU MÖLISEB

VAIDAINULT
SIIN
TASUTA!

TARTU MÖLISEB

12
JUULI

12
NR.

30PLUSS / JUULI 2016

LÄBI ILU
TRANSTSENDENTAALSE
ARATUNDMISENI

KUNSTITEADLASED
ON AUTOSEKSUAALSED
NEKROFIILID!

KUNSTILINE TÖDE!

Ilu päästab maailma

Indrek Grigor

Illustratsioon Taavi Oolberg

Aleksandr Solženitsõn peatub oma Nobeli preemia kõnes idioodist vürst Mõškini suu läbi lausunud fraasil, mis vaat et veelgi kuulsam kui Bulgakovi „Käsikirjad ei põle”: „Dostojevski poetas kord ühe mõistatusliku märkuse: „Ilu päästab maailma”. Mis väide see seline on? Ma arvasin pikka aega, et need on pelgalt sõnad. Kuidas saaks see olla võimalik? Millal on meie verejanulise ajaloo jooksul ilu kedagi millegi eest päästnud? Õilistanud, kõrgendanud, jah – **kuid keda on ilu päästnud?**”

Vormis „ise küsin, ise vastan” (ei piisa vaid sellest, kui teiste sõnu kahtluse alla seada, pidevalt on vaja ka eneselt küsida, **miks**) toob Solženitsõn mängu kolm Antiik-Kreeka filosoofia juurde tagasiviivat transtsendentaalset (loe: igavesti kehtivat) väärtust – ilu, headus ja tõde. Ta väidab, et **kui headus ja tõde võivad poliitikute valelikes ilukõnedes korrumpeerida ka ilu, siis kunstil kui tekstil, millel pole ei tõe ega ettekavatsetud headusega tingimata pistmist, on võime ka vaid läbi ilu viia inimesi transtsendentaalse äratundmiseni.**

Sellega võtab Solženitsõn võrdlemisi hästi kokku Dostojevski fraasi levinuimad tõlgendused. Ilus kunst teeb hinge õilsaks ja sellega maailma paremaks. Kuid samal ajal erineb kunstiline tekst olemuslikult teistest tekstidest (uudised, seadused, kõikvõimalikud dokumendid), mis võivad, aga ei pea olema ilusad, sest nende tekstide keskne väärtus on tõde ja õigus ning vale esitamine kaunilt ei muuda valet tõeks. **Samas kunstilise teksti puhul räägitakse kunstilisest tõest, mis ei tähenda, et kunstis oleks ilu see komponent, mis muudab kõik tõeks, vaid vastupidi, kunstis on kõik tõene ning seetõttu ilus ja hea.**

Teadus vs. kunst

Tartu ülikoolis seati hiljuti sisse kirjandusteaduste professor, vastne professor Marina Grišakova pidas käesoleva aasta mais oma inauguratsiooniloengu, mille sisuliseks ivaks oli väide, et **kirjandusteaduse alusküsimus on, kuidas kirjandus mõjutab tegelikkust ehk kas ja kuidas teeb kirjanduse lugemine meist paremad inimesed.**

Grišakova viitas muuhulgas ameerika kognitiivsele psühholoogile Steven Pinkerile, kes väidab, et viimase viie sajandi jooksul on brutaalsuse määr ühiskonnas oluliselt kahtanenud. Eriti torkavat silma 17.–18. sajand, mil lõpeb inkvisitsioon ja taandub orjapidamine. Pinker on veendunud, et selle taga on lugemisoskuse kasv.

Aga kuidas kirjandus seda ikkagi teeb? Lühidalt kokku võttes – muutes mõeldamatu mõeldavaks.

Tartu semiootikakoolkonna rajaja Juri Lotman kirjeldas kunstilise ja teadusliku teksti erinevust hüpoteesi (see on oletus, mida faktid kas kinnitavad või ümber lükkavad) asendi kaudu. Teaduslik uurimus algab alati hüpoteesi püstitamiselega – oletame, et on nii – ja

siis üritatakse faktiliste uurimistulemuste alusel oletusele kinnitust leida. Kunstis toimub aga kõik vastupidi. Kunstiline tekst koosneb ise piiramatust hulgast faktidest (piiramatust seetõttu, et kunstilise teksti üheks eripäraks on võime pidevalt infot juurde toota) ning mis veelgi olulisem, **kunstiline tekst võimaldab faktideks muuta isiklikud kogemused, mis enne kirjanduseks saamist ei omanud faktilist väärtust.**

Kuid kunstiks vormituna muutub isiklik kogemuski – isegi sümbolistlikul kujul (Gregor Samsa ärkas hommikul üles ja oli putukaks muutunud) – teaduslikult uuritavaks faktiks. Kirjandus mitte ei alga tegelikkuse kohta käiva oletuse ja sellele kinnituse otsimisega, vaid lõpeb loetu põhjal tegelikkuse kohta oletuste tegemisega. (Tume vari, mis ilmub Konrad Mäe Pühajärve maalidele, on eelaimus lähenevast haigusest.)

Meeldetuletuseks

Kunstikriitika ehk see, mille kirjutamisele mina viimastel aastatel pühendunud olen, hõljub esseistikana kuskil kunsti ja teaduse vahepeal. Ühelt poolt ei allu see teadusliku praktika ja akadeemilise teksti normatiivsetele nõuetele, teisalt ei ole esseistika ka täisväärtuslik ilukirjandus. Nii vaadeldaksegi kriitikat sageli kui mingit alaväärtuslikku või halvimal juhul suisa parasiitlikku tegevust. Kunstikriitik on vereimeja, puuk kunstniku turjal. Selline suhtumine kriitikasse viis mind vastureaktsioonina kriitika sõnastamisele eneseküllase monoloogina. See tähendab, et kunstikriitikal ei ole vaja ei kunstiteost ega kunstnikku. Mäletate küll – fenomen, mida kirjeldab fraas „hea kunstnik on surnud kunstnik”, on tingitud asjaolust, et kunstiteadlased on autoseksuaalsed nekrofilid. Sest teadus ei mõjuta otseselt uurimisobjekti. Gravitatsioon oli olemas ka enne seda, kui Newtoni vaanaema Einsteini alkeemikust vaarisa käest õunapuusordi ostis, mille õuntel oli kalduvus inimestele pähe kukkuda, ja see lõpuks gravitatsiooni teadusliku kirjeldamiseni viis.

Kunst on nagu loodus?

Määravaks küsimuseks saab nüüd, kummale poole rindejoont kriitika end positioneerib. Kas tegemist on teadusega – positsioon, mille kriitikale kättevõitlemiseks ma märkimisväärseid jõupingutusi olen teinud ning mille järgi kriitika roll kunsti suhtes sarnaneks bioloogi või füüsiku rolliga looduse suhtes. See tähendaks, et kriitikal puudub igasugune põhjuse-tagajärje laadne kontakt kunstiga. Kriitika ei mõjuta otseselt kunsti ega kunstnikku.

Võib-olla on kriitika näol tõepoolest tegu mingit laadi metakreatiivse praktikaga. Olgu see suhe siis parasiitlik või mutualistlik, kriitikal on otsene mõju kunstile. Viimast seisukohta kaitses ühes hiljutises vaidluses Tartus resideeruv Ameerika kunstnik Montana Torrey, kes minu seisukohti kuulnuna märkis solvunult, et ma võrdlen iseteadvusega, õrnahingelist olendit loodusega.

Pean mõnna, et selline, inimlikkusele ja moraalsele vastutustundele rõhuv argument tundus veenev ja mu positsioon löi kõikuma.

Või ehk oli selle meeleparanduse taga hoopis äratundmine, et selle tõlgenduse kohaselt on kriitikal, isegi kui ta on parasiit, siiski vastumõju kunstile ja kriitika mõjuvõimu tunnustamise väljavaade sundis mind oma positsiooni vankumatuses kahtlema?

Kuid kriitika või laiemalt esseistika ebamäärase positsiooni kui väärtuse kasuks räägib ka asjaolu, et **teadusena minetaks kriitika oma vabaduse esitada faktina autori subjektiivseid arvamusi.**